— Ну, читай далі...

Божок читав:

— "Пред’явник цього т. Рубель, член Української Комуністичної Партії, дійсно командирується для організації комнезамів в район Черкаського повіту..."

— От і добре, товаришок!

— Ми люди свої, а тобі, як родичу, десять шомполів,— "за усердіє", харашо?

На Рубля дивилось сорок очей — гострих, їдких, як прорізаних осокою, насмішкувата посмішка грала на обличчі кожного повстанця.

— Не ожидав, браток?

— Ха-ха-ха!..

Рубель безпорадно оглядав загорілі обличчя повстанців: всі вони були такі спокійні, рішучі, особливо тут, у житах, куди його привели з села, завались, як якісь давні-давні знайомі і...

У парткомі ще казав Горобець: "Обережно, товаришу, обережно..." А тепер — пропав... пропав...

Думка Рубля, чогось дивно для нього самого, спинилась на Горобцеві, шугнула до його товариської поради, і в голові серед страшного хаосу вимережалось тільки одне слово "пропав", пропливло трохи в пам’яті і раптом стало: на нього хижо, злісно дивились очі Діброви.

А Діброва в житах не бандит, ні, це...

Він зірвав стеблину жита, перекусив її і сплюнув; руки заклав за спину і ще раз гостро глянув у бік Рубля; це був міцний як дуб дядько — узькі скивиці його зливались з спілим житом, як щось одно ціле... О, Діброва твердо стояв на землі, і, коли його здорова м’ясиста рука гладила колоски, Рубель був тоді перед ним змарнілою, маленькою тваринкою города.

Діброва нехотя кинув слова:

— Степа, скинь з товариша ботінки!

З обніжка підвівся Степа — здоровкуватий, білобрисий парубок, але невеликий на зріст; і кольтівський револьвер висів у нього на червоному шнурку незграбно, а коли він ішов, ляскав його по стегнах.

Степа придержав рукою револьвера, задоволено скривив рота і засміявся...

— Да. Ботіночки, товаришок, гоні бантікам!

І зразу зціпив зуби, з огидою, як щось випльовував, запитав тихо Рубля:

— Ти в дуло коли лазив, га-а?..

Діброва оскалнувся: ех, подобався йому тепер Степа!...

— Бросьте, хлопці...

Рубель скинув черевики.

А з-під копи ще хтось прошипів:

— У дуло... щоб вивіявсь комунізм...

— Хай допрос Яков робить, не мішай!

Отаман Божок згорнув помалу посвідчення Рубля, поклав його на портфель і протяг весело, насмішкувато:

— Кажете, товаришу, агітація провалилась?

— Я ще кандидат...

Щось сперло в горлі Рублю, і він, захлинаючись, кидав за своїм вічним "ну, да" слова заплутані, неясні...

— Ну, да. Я бачу, знаю, що ви мене зрозумієте... Я — непорозуміння... Знаєте...

Божок його не слухав; він, партійний есер, знав ці "непорозуміння", і Рубель для нього був зрозумілий до дрібниць, але Божка цікавило інше: жах Рубля і його рабська брехня...

— Умгу... Кажи...— Закурив і замислився: "Дурень, не вміє брехать..."

— Ну-ну, далі...

На обніжку шелестіло колосками жито, шептався з товаришами Стела, і Рубель почув тільки одну фразу:

— Не розстріля... м’яко стеле чогось...

— Ех ти, лапотник!

Рубель затремтів і замовк: ждав.

— Ну, розказуй же, як, що, по програмі...

Божок хитро посміхнувся.

Повстанці слухали. Один Діброва раз по раз виглядав на горбик і плював на вітер свою лють...

— Панькається... не люблю цього... Другий год бандую, а такої баби не бачив... Діло знає, бойовий, тільки до розстрєлів... Божок, одним словом!

Тихо-тихо шуміло колосками жито, хилило повний колос до босих ніг Рублеві — співало якусь сонячну пісню золотого степу, ніжну, радісну...

І пісня золотого степу бриніла, як дитячий спомин: ой у жита — золоті копита, а...

— Ну, слухаємо...

Переляканий на смерть Рубель розказував отаманові своє минуле, той іронічно кривив рота, моргав до хлопців, а іноді перепиняв Рубля і запитував:

— До революції в партії були?

— Ну, да. Я поступовий український есдек... Повірте, кажу правду, от...

Щось заплигало в голові Рубля, заплуталось, як берізка між житом, і...

Діброва робив доклад Божкові; на горбику стояв серед жита хлопець, а...

Божок:

— Хлопці, в Чорторийовці комуна!

В житах цепом залягли двадцять чоловіка.

— Наказ буде потім?

Діброва спинився і якось нервово, незадоволено кинув до Божка:

— Десять, то й десять... А то — поступовий есдек... Однакові: тебе пойма — не помилує!..

Божок коротко, гостро:

— Десять гарячих!

Рубель побілів; губи його шептали щось незрозуміле:

— Есдек, кажу... Ну, да.

До нього підійшов весело Степа з іржавим шомполом:

— Ану, есдек, штани скидай: чув наказ отамана — канєц!

У Божка родилась якась зла думка — він прижмурив проти сонця одне око, заскалив його і серйозно, як старшина, спитав знову Рубля:

— Українську державу визнаєш?

— Звич-чайно! Наприклад, чого ж у нас і партійна боротьба з кацапами. Ми, значить, старі есдеки, самостійність, а...

Хтось незрозуміло перепитав.

— То ти... той... може, з десанта есдек?

— Ну, да. За український нар-род...

— Гади ви,— не втерпів під обніжком тупий лютий дядько...— А коні мої хто реквізував... есдек, га-а?!

— Діброва, дай я по щирості дам товаришу три шомполи!..

— Ну, скоренько там!..

Степа поважно повернув за комір Рубля грудьми до землі; Діброва шарпнув його за штани, спустив їх, моргнув до Божка:

— Починай... Благослови.

— Стій!

Божок перепинив Степу: всі незадоволено косо глянули на нього...

Він сухо, коротко наказав:

— Степа, крий, а ти...— до Рубля,— співай "ми жертвою палі", розумієш?

— Співай!..

— Ха-ха-ха! Здорово, Божок! ха-ха...

Тіло Рубля йорзалось на колосках, випиналось з болю до землі; він хватав її руками, давив щокою і кидав луною срібною з жита до села, як безнадійний протест, свої сльози, змішані з землею...

— ...в борьбе роковой...

— ...десять.

І тихо плакала у золотих житах сонячна пісня...

1922